

Ostarjelost stanovništva seoskih naselja Republike Hrvatske

DOI: 10.11567/met.32.2.2

UDK: 314:911.373(497.5)

911.3:314](497.5)

Prethodno priopćenje

Primljeno: 11. 02. 2016.

Prihvaćeno: 16. 09. 2016.

Ivo Nejašmić

Učiteljski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

ivo.nejasmic@ufzg.hr

Aleksandar Toskić

Geografski odsjek, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

atoskic@geog.pmf.hr

SAŽETAK

U radu se razmatra stupanj ostarjelosti stanovništva 6508 seoskih naselja Hrvatske. Upotrijebljen je posebni model bodovnog pokazatelja ostarjelosti. Tipizacija koja se temelji na bodovnoj vrijednosti ima sedam tipova (stupnjeva) ostarjelosti: 1 – na pragu starenja, 2 – starenje, 3 – starost, 4 – duboka starost, 5 – vrlo duboka starost, 6 – izrazito duboka starost i 7 – krajnje duboka starost. Seoska populacija Hrvatske bodovana je sa 66,5 bodova, što znači da 2011. godine prema stupnju ostarjelosti pripada 4. tipu – *duboka starost*. Izračun za gradsku populaciju Hrvatske daje 67,0 bodova, što znači da također pripada 4. tipu – *duboka starost*. U Hrvatskoj je nastupila zrela posttranzicijska faza u promjeni dobnog sastava; obilježavaju je kontrakcija mlade skupine i ekspanzija stare (na djelu je poodmakli stupanj demografskog starenja) te smanjenje razlika među funkcionalnim skupinama stanovništva. Gube se tako i razlike između gradskog i seoskog stanovništva; obje populacije obilježava jednako visoki stupanj ostarjelosti. Ni među županijama razlike nisu velike, a glavna je smještena unutar dva razreda; seosko stanovništvo četrnaest županija pripada 4. tipu, a pet županija 5. tipu. Najnepovoljnije je stanje u Ličko-senjskoj županiji, u kojoj seosko stanovništvo pripada 6. tipu. U čak 45% administrativnih jedinica (od ukupno 556) stanovništvo seoskih naselja zahvaćeno je vrlo visokim stupnjem ostarjelosti (tipovi 5, 6 i 7). Ostale administrativno-teritorijalne jedinice uglavnom pripadaju 4. tipu (37,9%) i 3. tipu ostarjelosti (16,5%). Nedvojbeno je da su hrvatska sela demografski opustošena. Na djelu je proces homogenizacije hrvatskoga seoskog prostora u smjeru sve višeg stupnja ostarjelosti stanovništva. Seoska naselja postaju zajednicama staračkih domaćinstava, bez mladih i nasljednika, većina i bez bioreprodukcijske moći za možebitni demografski oporavak. Može li selo računati na doseljavanje iz grada kada i samo gradsko stanovništvo boluje od depopulacije, denataliteta i demografskog starenja?

KLJUČNE RIJEČI: starenje stanovništva, seoska naselja, tipizacija stupnja ostarjelosti, prostorna diferencijacija, Hrvatska

UVOD

Suvremena demografska slika Hrvatske rezultat je mnogih čimbenika koji su s različitim intenzitetom djelovali više stoljeća, no posebnu ulogu u njezinu oblikovanju imala su zbivanja posljednjih sedam desetljeća. Jedno od temeljnih demogeografskih obilježja Hrvatske jest naslijeđena disperzna naseljenost s velikim brojem malih naselja te nerazvijeni sustav regionalnih i mikroregionalnih središta. Godine 1948. (prvi poslijeratni popis stanovništva) od ukupno 6539 neurbanih naselja bilo je čak 72% malih naselja (do 499 stanovnika), od čega polovina jako malih (do 199 stanovnika) (Nejašmić, 1991a). Takva naseljska struktura bila je posve neprimjerena u uvjetima ubrzane i urbano bazirane poslijeratne industrijalizacije (industrija kao »lokomotiva« razvoja); tražila se određena razina koncentracije gospodarskih djelatnosti i stanovništva. Razdoblje ekstenzivne industrijalizacije trajalo je do sredine šezdesetih, a bilo je obilježeno premještanjem težišta društveno-gospodarskog razvoja u urbano-industrijska središta te masovnim prijelazom poljoprivrednog stanovništva u nepoljoprivredne djelatnosti, uz napuštanje sela i svekoliko zapostavljanje prirodnih i proizvodnih potencijala našeg sela (Puljiz, 1985). Mnoga su istraživanja sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća upućivala na uzroke i posljedice demografske okljaštrenosti ruralnih naselja i sve značajniju koncentraciju stanovništva u gradovima, i to uglavnom u velikim središtima (Wertheimer-Baletić, 1971; Friganović, 1980-81; Vresk, 1982-1983; Puljiz, 1987; Štambuk, 1983; Livada, 1988; Nejašmić, 1988; Oliveira-Roca, 1989).

Osim snažne deruralizacije, odnosno selektivne emigracije iz ruralnih područja kojom su selo napuštale uglavnom mlađe dobne skupine (Oliveira-Roca, 1990), na starenje seoskog stanovništva uvelike je utjecalo smanjenje rodnoći. Tako je primjerice od 1981. do 1991. broj živorođenih u seoskim naseljima smanjen za 17,7% (Nejašmić, 1996). Dugotrajno smanjenje rodnoći vodi do sužavanja mladih dobnih skupina, a posljedično do povećanja udjela starog stanovništva. Važan čimbenik demografskog starenja jest i smanjenje smrtnosti osoba starijih od 30 godina, odnosno sve dulji životni vijek (Wertheimer-Baletić, 2009). Očekivano trajanje života hrvatskog stanovništva 1960. iznosilo je 64,6 godina, a 2014. g. 77,3 godine (World Bank, 2016). Prosječna dob, kao jedan od statističkih pokazatelja starenja, stalno se povećavala, što indicira daljnje starenje – godine 1961. bila je 32,5 godina; 1981. godine 35,4; 2001. bila je 39,3, da bi 2011. dosegla visokih 41,7 godina (*Popis stanovništva kućanstava i stanova 2011. godine*, Statistička izvješća 1468, 2013). Nepovoljne prilike u kojima se našlo ruralno stanovništvo

(sitni zemljišni posjedi, jako zaostajanje za dohotkom nepoljoprivrednika, »manjak« prava na mirovinsko i zdravstveno osiguranje itd.) pridonijele su depopulaciji velike većine seoskih naselja, posebice onih najmanjih, dok je svekoliko pražnjenje bilo samo pitanje vremena (Stipetić, 1980; Štambuk, 1991; Nejašmić i Štambuk, 2003).

Devedesetih godina 20. stoljeća došlo je do agresije i rata na tlu Hrvatske. Dramatična zbivanja utjecala su na opće društvene prilike i procese, snažno ubrzavajući negativna demografska kretanja. Sve to dodatno je pogodilo i sociodemografski erodirana ruralna područja. Posebice je teško stanje u krajevima koji su bili izravno pogođeni ratom (Šterc i Pokos, 1993; Lajić, 1995; Živić, 2001). Dio tih krajeva imao je i prije ratnih stradanja obilježja izrazite demografske regresije, koju je rat dodatno ojačao (Nejašmić, 1991a; Gelo, 1999).

Ukupno stanovništvo Hrvatske karakteriziraju smanjujući fertilitet, prirodna depopulacija (negativna prirodna promjena), ukupna depopulacija (nakon 1990.) i izrazito starenje stanovništva (Wertheimer-Baletić, 2001, 2004, 2007; Nejašmić, 2008). Trajanje i intenzitet tih procesa jasno svjedoče da je demografski razvoj Hrvatske vrlo nepovoljan (Gelo, Akrap i Čipin, 2005; Živić, Pokos i Turk, 2005). Razumije se, sve se to odnosi i na ruralna područja, koja obuhvaćaju 86% površine (Lukić, 2012) i u kojima je 2011. živjelo oko 38% stanovništva Hrvatske.

Ostarjelost stanovništva seoskih naselja nije hrvatska posebnost. Druge postsocijalističke zemlje Srednje i Istočne Europe također bilježe slične procese (Hoff, 2011). Statistički podaci i pojedine studije pokazuju, primjerice u Bugarskoj i Rumunjskoj, da je glavnina ruralnih naselja zahvaćena demografskim starenjem i depopulacijom te je utvrđena čvrsta veza demografskih procesa i stupnja (ne)razvijenosti lokalne zajednice (Kulcsár i Brădăţan, 2014).

Demografske pojave i procesi često su u žarištu znanstvenog interesa, no pozornost se uglavnom usmjeruje na ukupnu populaciju. Rađene su analize i na razini općina i županija (Spevec, 2009; Toskić, 1993), ali su rijetko upotrebljavani podaci za naselja, razvrstana i grupirana po nekom kriteriju (npr. gradsko – seosko). Takva prostorna diferencijacija nekog demografskog procesa ima veliku znanstvenu i praktičnu vrijednost jer se mogu podrobnije sagledati bitna obilježja koja su često prikrivena općim kretanjem. Stoga je glavni cilj ovoga rada predočiti značajke demografskog starenja, točnije stupnja ostarjelosti stanovništva seoskih naselja, te dati prostornu diferencijaciju osnovnih obilježja tog procesa (do razine općine/grada). Težište je na podrobnijem razmatranju sadašnjeg stanja, temeljeno na podaci-

ma popisa stanovništva 2011. Svrha je rada pridonijeti znanstvenoj spoznaji demografskog starenja u Republici Hrvatskoj te time dati prilog verifikaciji općih postavki o demografskom razvoju.

METODOLOŠKE ODREDNICE

Podaci dvaju posljednjih popisa, 2001. i 2011., temelje se na konceptu »uobičajenog mjesta stanovanja«, no nisu neposredno usporedivi. To je tako najprije zbog namjere odsutnosti/prisutnosti, koja se nije uzimala u obzir u popisu 2001., a potom i stoga što je popis 2001. u ukupni broj stanovnika uključivao i osobe odsutne godinu i dulje koje su se u mjesto stalnog stanovanja vraćale sezonski i mjesečno. S druge strane, te se osobe u popisu 2011. ne uključuju u ukupni broj stanovnika (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: metodološka objašnjenja*). Ipak, to bitno ne utječe na usporedbu kretanja broja stanovnika prema tipu boravka gradsko – seosko.

U radu se upotrebljava model bodovnog pokazatelja ostarjelosti (to je preinačeni model M. Klemenčića iz 1990.); boduje se pojedinačno udio mladih i starih dobnih skupina, a zbrajanjem se dobije bodovni pokazatelj ostarjelosti stanovništva. Udio mladih (0 – 19 godina) boduje se u rasponu od 0,0 do 30,0 bodova, dakle veći udio mladih boduje se većim brojem bodova. Udio starih (60 i više) boduje se u rasponu 0,0 – 70,0 bodova, ali tako da veći udio starih donosi manji broj bodova (obratno nego kod bodovanja udjela mladih); vrijednost udjela (%) zaokružuje se na 0,5% (npr. 25,4% na 25,5%). Budući da manji udio mladih, a veći udio starih donosi manji konačni broj bodova, populacija s manjim brojem bodova ima veći stupanj ostarjelosti.¹

Glavno metodološko pitanje bilo je kako odrediti seoska naselja. Skup je formiran tako što su iz ukupnoga naseljskog skupa (6756 naselja) koji je bio aktualan u popisu 2011., ispuštena službena gradska naselja (143 grada, Ostroški, 2011). Taj je statistički model kompromis između primjene upravnih i stručnih kriterija. Prema njemu se urbanim (gradskim) naseljima smatraju i sva naselja sjedišta upravnih gradova bez obzira na broj stanovnika. Tako su u gradska naselja uvrštena i naselja upitnog ili nedostatnog centraliteta, a usto i malog broja stanovnika: Čabar (412 stanovnika), Klanjec (567), Skradin (588) i Vrlika (828). Ta su naselja za potrebe ovog rada ispuštena iz skupine gradova. No gradska je skupina naselja uvećana za 109 naselja, mahom onih s više od 2000 stanovnika (desetak je naselja imalo od 1500 do 1999 stanovnika). Riječ je uglavnom o urbaniziranim općinskim središtima i prigradskim naseljima većih gradova: Nova Mokošica, Podstrana,

¹ Podrobnije o načinu bodovanja u: Nejašmić, 2005: 191.

Klis, Sukošan, Viškovo, Kostrena, Sračinec, Višnjevac, Čepin, Bilje, Borovo, Nedelišće, Lučko, Strmec itd. Glavnina tih naselja nalazi se u zonama gravitacijskog utjecaja centara višeg stupnja centraliteta te stoga nemaju status subregionalnih centara, a taj stupanj centraliteta jedan je od službenih kriterija za definiranje gradskih naselja (Lukić, 2012). No takva naselja svojim fizionomskim obilježjima, infrastrukturnim i nekim društvenim sadržajima te brojem stanovnika (npr. Podstrana je 2011. imala 9129 stanovnika) opravdavaju uvrštavanje u skupinu gradskih naselja. Tako je u gradski skup ušlo 248 naselja.² Time je ujedno definiran skup od 6508 seoskih naselja. Za potrebe ove analize učinjena je posebna statistička obrada popisnih podataka o sastavu stanovništva seoskih naselja prema dobi.

PROMJENE BROJA STANOVNIKA NEURBANIH (SEOSKIH) NASELJA 1971. – 2011.³

Prijašnja istraživanja, koja su razmatrala promjene ukupnog broja stanovnika na razini naselja, utvrdila su posvemašnju depopulaciju neurbanih naselja u Hrvatskoj (Nejašmić, 1996; Nejašmić i Štambuk, 2003). U trideset je godina (1971. – 2001.) skupina neurbanih naselja zabilježila smanjenje broja stanovnika od gotovo 20% (indeks 81,1; Nejašmić i Štambuk, 2003).⁴ Za to je vrijeme ukupna populacija Hrvatske imala slab porast broja stanovnika; gotovo je posrijedi stagnacija (indeks 103,8, odnosi se na »stanovništvo u zemlji«). U prvom je međupopisnom razdoblju (1971. – 1981.) populacijska regresija bila prilično jaka (indeks 92,7), što je u skladu s tadašnjom živom migracijom selo – grad. U razdoblju 1981. – 1991. dolazi do slabljenja demografskog pražnjenja, što je posve očekivano i u skladu s teorijom tranzicije migracije (Zelinsky, 1971).

² Može se prigovoriti da je skup gradskih naselja donekle ekstenzivan. No namjera je bila dobiti što čišći skup neurbanih, tj. seoskih naselja.

³ Radovi koji se citiraju u ovom odjeljku razgraničuju sva naselja u Hrvatskoj na gradska i ostala (neurbana) naselja. Tako je za 2001. godinu utvrđen skup od 143 urbana naselja, a budući da je tada u Hrvatskoj bilo ukupno 6759 naselja (samostalnih naseljskih jedinica prema statističkom kriteriju), znači da je skupinu neurbanih naselja činilo ukupno 6616 naselja. Veliku većinu te skupine činila su seoska naselja u tradicionalnom smislu riječi, a ostalo su naselja prijelaznoga urbano-ruralnog tipa koja ne ispunjavaju uvjete za uvrštavanje među urbana naselja. Unatoč tome što navedena skupina neurbanih naselja nije istovjetna skupini seoskih naselja koja se rabi u ovom radu, usporedba je donekle opravdana, posebice u nedostatku drugih relevantnih podataka.

⁴ U skupini neurbanih naselja bilo je nekoliko stotina onih koja su imala porast broja stanovnika; to su uglavnom primorska naselja te ona u blizini većih gradova. Tako je opća slika donekle »uljepšana«. Da su na raspolaganju bili podaci za skupinu »čistih seoskih naselja« (sela u tradicionalnom smislu), autori ističu da bi najvjerojatnije bila zabilježena i jača depopulacija od predočene.

Za razdoblje 1991. – 2001. moglo se očekivati daljnje smanjenje depopulacije ili barem njezino zadržavanje na razini iz prethodnog razdoblja. Najme migracija iz neurbanih naselja trebala je slabjeti (»presušila« su izvorišta potencijalnih migranata), a to bi pozitivno djelovalo na ukupno kretanje. S druge strane, zbog demografskog starenja i povećanog mortaliteta trebala je ojačati (bio)reprodukcijska depopulacija; time bi se poništili pozitivni učinci smanjenog iseljavanja. No normalno (očekivano) kretanje uzdrmano je agresijom na Hrvatsku i ratom na njezinu teritoriju. Rat je kao »vanjski« čimbenik demografskih promjena snažno djelovao na daljnje pogoršanje nepovoljnih procesa. Stoga je u međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. zabilježeno jako smanjenje broja stanovnika neurbanih naselja (indeks 91,2), i to najjače u odnosu na prethodna razmatrana razdoblja. Posljedice rata ogledaju se i u značajnoj depopulaciji ukupne hrvatske populacije (indeks 95,6) (Nejašmić i Štambuk, 2003).

Podaci za posljednje međupopisno razdoblje (2001. – 2011.) pokazuju da se nastavio trend smanjenja broja stanovnika (tablica 1). Hrvatska je u cjelini zahvaćena depopulacijom (indeks promjene broja stanovnika 96,6); gradska naselja imaju lagano smanjenje broja stanovnika (indeks 98,5), dok seoska naselja bilježe gotovo dvostruko jaču depopulaciju od Hrvatske u cjelini (indeks 93,6). Različita jačina depopulacije rezultirala je promjenom udjela seoskog stanovništva u ukupnom stanovništvu; udio je smanjen s 39,6% (2001.) na 38,4% (2011.).⁵

Tablica 1. Kretanje broja stanovnika seoskih i gradskih naselja Hrvatske 2001. i 2011.*

Table 1. Population trends in rural and urban settlements in Croatia, 2001 and 2011

	Broj naselja	Broj stanovnika		Indeks 2011./2001.
		2001.	2011.	
Gradska naselja	248	2 680 718	2 641 167	98,52
Seoska naselja	6508	1 756 742	1 643 722	93,57
Hrvatska	6756	4 437 460	4 284 889	96,56

* Vidjeti metodološke napomene.

Izvori: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

⁵ Iz navedenoga proistječe da se udio gradskoga stanovništva u ukupnome povećao sa 60,4% (2001.) na 61,6% (2011.).

DEMOGRAFSKO STARENJE

Depopulacija je uzročno-posljedično čvrsto povezana s drugim demografskim procesima. Starenje stanovništva (demografsko starenje) najizrazitiji je takav proces u Hrvatskoj (Wertheimer-Baletić, 2001, 2004, 2007), a podrazumijeva povećanje udjela stanovništva starog *60 i više* ili *65 i više* godina u ukupnom stanovništvu (Wertheimer-Baletić, 1999). To je svojevrsni skupni demografski izraz biološkog starenja pojedinaca (Nejašmić i Toskić, 2013).

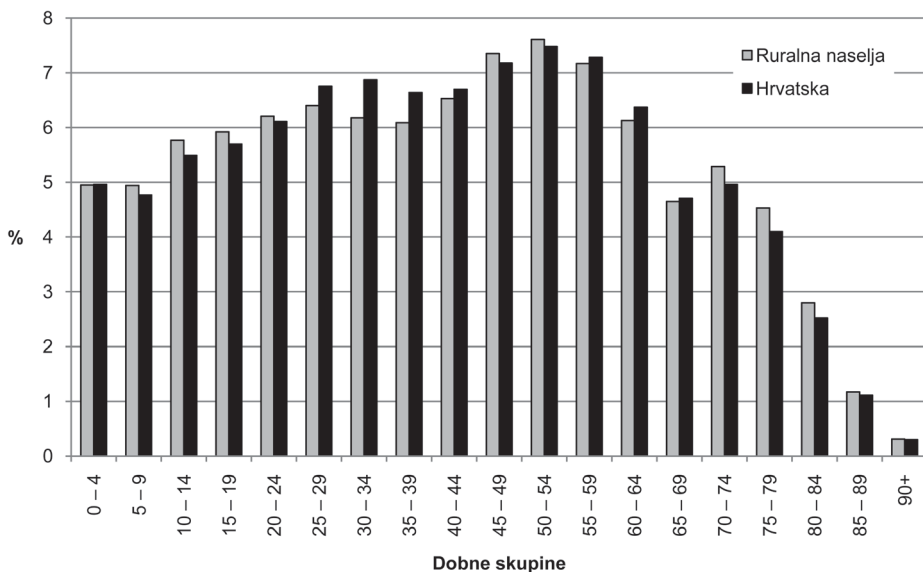
Sastav stanovništva prema dobi

Prije tri je desetljeća Friganović (1985) ustvrdio da su seoska naselja (točnije »ostala«, neurbana naselja), s malim udjelom mladih u dobi 0 – 19 godina (1981. godine 28,2%), a velikim udjelom starih od 60 i više godina (18,4%), prestala biti »populacijski inkubator« Hrvatske. Rezultati popisa 1991. i na njima temeljena istraživanja pokazali su da je neurbano stanovništvo imalo nepovoljniji dobni sastav nego ukupno stanovništvo; indeks starosti (60+/0 – 19) bio je 78,4 (za Hrvatsku 66,7) (Nejašmić, 1996). Između 1961. i 2001. broj mladih u dobi 0 – 19 godina u seoskim naseljima gotovo je prepolovljen: smanjio se s 1.007.824 na 545.825 stanovnika (Živić, 2002).

Podaci popisa 2001. pokazali su da je i dalje u neurbanoj populaciji nepovoljniji dobni sastav nego u ukupnoj, ali i da se razlika među njima smanjuje (Nejašmić i Štambuk, 2003.). To je zapravo značilo da urbana populacija ubrzano sustiže neurbanu u procesu demografskog starenja. U neurbanoj je populaciji udio *mladih* u dobi 0 – 19 godina iznosio 24,5% i čak je bio nešto viši nego u ukupnoj populaciji (23,8%). »To se može objasniti činjenicom da je prisutna homogenizacija na razini vrlo niskog nataliteta, odnosno da su nestale razlike u stopi rodnosti prema tipu naselja boravka« (Nejašmić i Štambuk, 2003: 482). Udio *starih 60 i više* iznosio je 23,7% i bio je osjetno viši nego u ukupnoj populaciji (21,6%).

Slika 1. Sastav prema dobi stanovništva seoskih naselja i ukupnog stanovništva Hrvatske po petogodišnjim dobnim skupinama 2011.

Figure 1. Age structure of the population of rural settlements and the total population of Croatia by five-year age groups, 2011

Izvor: izračunato prema podacima Popisa stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Godine 2011. udio *mladih* u dobi 0 – 14 godina u ukupnome seoskom stanovništvu iznosio je 15,7% (odgovarajući je udio za Hrvatsku u cjelini 15,2%), *mladih* u dobi 0 – 19 godina bilo je 21,6% (Hrvatska 20,9%; derivirani podaci pokazuju za gradsku populaciju 20,5%), udio *starih 60 i više* godina 24,9% (Hrvatska 24,1%; gradska populacija 23,6%), a udio *starih 65 i više* godina 18,8% (Hrvatska 17,7%; gradska populacija 17,1%) (slika 1). Pokazalo se, slično kao u popisu 2001., da je u seoskoj populaciji udio mladih nešto viši nego u ukupnom stanovništvu.⁶ Udio starih tek je nešto viši u seoskoj nego u ukupnoj populaciji (slika 1). Prema podacima popisa 2011., seoska i ukupna populacija Hrvatske imaju vrlo sličan sastav stanovništva prema dobi. Na to upućuje i indeks starosti (60+/0 – 19): seoska populacija 115,3,

⁶ Izravna usporedba podataka nije preporučljiva jer se skupovi neurbanih naselja iz predočenih prethodnih istraživanja razlikuju od seoskog skupa formiranog u ovom radu. U prijašnjim neurbanim skupinama obuhvaćeno je stotinjak urbaniziranih naselja, koja nisu ušla u skup seoskih naselja formiran za ovu analizu.

ukupna populacija 115,0, dok odgovarajuća stopa u gradskoj populaciji iznosi 114,8. Dakle u ukupnoj populaciji, kao i u navedenim podskupinama, značajno je više starih nego mladih. To se ogleda i u prosječnoj životnoj dobi (starosti): seosko stanovništvo 42,0 godina, gradsko 41,6 te ukupno stanovništvo Hrvatske 41,7. Možemo ustvrditi da ukupno stanovništvo Hrvatske, kao i njegove dijelove – gradsko i seosko stanovništvo, obilježava *izrazito duboka starost*, najnepovoljniji tip dobnog sastava prema klasifikaciji temeljenoj na indeksu starosti.⁷

Stupanj ostarjelosti

Predočeni podaci daju opću sliku dobnog sastava stanovništva seoskih naselja Hrvatske. No razlike u sastavu prema dobi, točnije rečeno u intenzitetu demografskog starenja, dolaze do punog izražaja na županijskoj i posebice na općinskoj razini. U Hrvatskoj je u vrijeme popisa 2011. bilo 556 administrativno-teritorijalnih jedinica (127 upravnih gradova i 429 općina). Valja istaknuti da nema nijedne jedinice čije ukupno stanovništvo, klasificirano prema veličini indeksa starosti (v. fusnotu 7), pripada tipu *mladost* (Nejašmić i Toskić, 2013). Iz toga proistječe da su sve općine i gradovi u Hrvatskoj zahvaćeni nekim stupnjem demografskog starenja. Stoga je i u slučaju seoskih naselja samorazumljiva potreba utvrđivanja stupnja ostarjelosti stanovništva. U tu je svrhu upotrijebljen spomenuti (u metodološkim napomenama) model bodovnog pokazatelja ostarjelosti, iz čega proistječe sedam tipova (stupnjeva) ostarjelosti (tablica 2). Razvidno je da populacija s manjim brojem bodova ima veći stupanj ostarjelosti i obratno.

Seoska populacija Hrvatske bodovana je sa 66,5 bodova, što znači da 2011. godine prema stupnju ostarjelosti pripada 4. tipu – *duboka starost*. Izračun za gradsku populaciju Hrvatske daje 67,0 bodova, što znači da također pripada 4. tipu – *duboka starost*. Podatak da je stupanj ostarjelosti seoskog stanovništva bodovno gotovo izjednačen s onim za gradsku populaciju vrlo je znakovit. U Hrvatskoj je nastupila zrela posttranzicijska faza u promjeni dobnog sastava; obilježavaju je kontrakcija mlade skupine i ekspanzija stare (na djelu je poodmakli stupanj demografskog starenja) te smanjenje razlika među funkcionalnim skupinama stanovništva (Wertheimer-Baletić,

⁷ Postoji više klasifikacija stanovništva prema dobi. Ovdje se upotrebljava složena podjela temeljena na *indeksu starosti* (broj starih 60 i više godina na 100 mladih u dobi 0 – 19 godina). Tipovi su: a) mladost ($\leq 22,9$), b) na pragu starenja (23,0 – 34,9), c) starenje (35,0 – 44,9), d) starost (45,0 – 54,9), e) duboka starost (55,0 – 99,9) i f) izrazito duboka starost ($\geq 100,0$) (Nejašmić, 2005: 181). U sljedećem odjeljku razmatra se stupanj ostarjelosti stanovništva, a tipizacija ima sedam tipova; izostavljen je tip *mladost*, a dodani su tipovi (stupnjevi) ostarjelosti: *vrlo duboka starost* i *krajnje duboka starost*.

2007). Gube se tako i razlike između gradskog i seoskog stanovništva; obje populacije obilježava jednako visoki stupanj ostarjelosti. Ta je činjenica od posebne važnosti u promišljanju politike demografske stabilizacije seoskih područja. Naime selo ne može računati na značajnije doseljavanje iz grada kada i samo gradsko stanovništvo boluje od depopulacije, denataliteta i demografskog starenja.

Tablica 2. Tipizacija ostarjelosti utemeljena na bodovnoj vrijednosti*

Table 2. Types of ageing based on point values

Bodovni pokazatelj ostarjelosti (b_s)	Tip	Obilježje:
90,5 – 100,0	1	na pragu starenja
84,5 – 90,0	2	starenje
73,0 – 84,0	3	starost
65,5 – 72,5	4	duboka starost
50,5 – 65,0	5	vrlo duboka starost
30,5 – 50,0	6	izrazito duboka starost
0,0 – 30,0	7	krajnje duboka starost

* Vidjeti metodološke napomene.

Prema: Nejašmić, 2005: 191

Među hrvatskim županijama razlike također nisu velike; glavnina je smještena unutar dva razreda (tablica 3). Seosko stanovništvo četrnaest županija pripada 4. tipu – *duboka starost*. U pet županija pripada 5. tipu – *vrlo duboka starost* (Sisačko-moslavačka, Karlovačka, Primorsko-goranska, Zadarska i Šibensko-kninska). Najnepovoljnije je stanje u Ličko-senjskoj županiji, čije seosko stanovništvo pripada 6. tipu – *izrazito duboka starost*. Međimurska županija bilježi tek nešto manje loše stanje, pripada 3. tipu – *starost*.

Nalaz o najvišem stupnju ostarjelosti seoskog stanovništva u Ličko-senjskoj županiji bio je očekivan. Glavninu teritorija te županije obuhvaća Lika. To je u klimatsko-reljefnom smislu kontinentalno-gorska regija s ograničenim potencijalom krške prirodne osnove (prevladavaju kisela smeđa tla, vrlo nepovoljna za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju), prostor stoljetne agrarne prenapučenosti s raštrkanim seoskim naseljima, s malobrojnim urbanim središtima relativno slabe gravitacijske moći i zbog svega toga, ali i ostalih čimbenika, tradicionalni emigracijski kraj (Pejnović, 1985,

2004).⁸ Lika je zaostajala u razvoju, između ostaloga i zbog socijalističkoga razvojnoga koncepta koji je bio utemeljen na (paleo)industrijskom obrascu i oslonjen na velike sustave te je bio posve neprikladan društvenim, gospodarskim i demografskim prilikama ruralnih krajeva (Štambuk, 1998). Veliki dijelovi razvojno »zaboravljenog« teritorija ostali su gotovo bez stanovništva ili su na sigurnom putu da ga potpuno izgube.

Na činjenicu da se Međimurska županija nalazi na drugom kraju skale ostarjelosti seoskog stanovništva, odnosno da bilježi nešto manje loše stanje od ostalih hrvatskih županija, utjecao je koloplet čimbenika. Međimurje je najgušće naseljeni ruralni prostor Hrvatske, vrlo pogodan za poljoprivrednu proizvodnju. Seosko je stanovništvo imalo i mogućnost sezonskoga ili stalnog zapošljavanja u drugim djelatnostima (tekstilna, prehrambena i metalna industrija, građevinarstvo i dr.), pa se može reći da je međimursko selo sve manje agrarno (Magdalenić, 1994). Kasnih šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća veliki je dio radno sposobnog stanovništva (oko 17.000) bio zaposlen u inozemstvu (Austrija, Njemačka, Švicarska), a stečenim iskustvom, znanjem i novcem značajno su pridonijeli razvoju svoga zavičaja (Mesarić Žabčić, 2005). Danas se međimurska sela smatraju najuređenijima i najrazvijenijima u ruralnom prostoru Hrvatske (Međimurje s pravom nosi nadimak *Hortus Croatiae*). Valja istaknuti da osim navedenih društveno-gospodarskih čimbenika važnu ulogu ima i nešto viša rodnoš nego u ukupnom stanovništvu Hrvatske.⁹

⁸ U razdoblju jakoga prekomorskog iseljavanja iz hrvatskih krajeva 1901. – 1910. iz župe Lika – Krbava iselilo se 10.695 osoba ili oko 5% ukupnog stanovništva (*Statistički godišnjak kralj. Hrvatske i Slavonije*, knj. I i II, 1913, 1917). Selilo se i u druge krajeve kraljevina Hrvatske i Slavonije i Monarhije. Iseljavanje se nastavilo kroz cijelo 20. stoljeće; stoga je Lika jedna od izrazitijih hrvatskih »jezgri depopulacije« (Nejašmić, 1991a).

⁹ Prosječna stopa rodnoš od 2010. do 2014. bila je za Hrvatsku 9,6‰, a za Međimursku županiju 11,0‰ (*Prirodno kretanje stanovništva, priopćenja, DZS*). Tome je dosta pridonijela romska etnička zajednica (5107 osoba 2011. godine), sa stopom fertiliteta višestruko većom od one u većinskom stanovništvu (Šlezak, 2010).

Tablica 3. Tipizacija stupnja ostarjelosti seoskog stanovništva Hrvatske po županijama 2011.

Table 3. Typification of the degree of ageing of Croatian rural population by counties, 2011

Županija	Udio (%)		Bodovi b_s	Stupanj ostarjelosti	
	Mladih (0 – 19)	Starih (60+)		Tip	Obilježje
Zagrebačka	22,23	22,66	69,5	4	duboka starost
Krapinsko-zagorska	20,93	23,60	67,5	4	duboka starost
Sisačko-moslavačka	19,45	28,55	61,0	5	vrlo duboka starost
Karlovačka	18,17	29,19	59,0	5	vrlo duboka starost
Varaždinska	22,29	21,99	70,5	4	duboka starost
Koprivničko-križevačka	21,81	24,99	67,0	4	duboka starost
Bjelovarsko-bilogorska	22,22	24,93	67,0	4	duboka starost
Primorsko-goranska	17,61	26,64	61,0	5	vrlo duboka starost
Ličko-senjska	16,22	36,52	49,5	6	izrazito duboka starost
Virovitičko-podravska	23,03	23,81	69,0	4	duboka starost
Požeško-slavonska	24,49	23,63	71,0	4	duboka starost
Brodsko-posavska	24,95	22,96	72,0	4	duboka starost
Zadarska	20,15	30,00	60,0	5	vrlo duboka starost
Osječko-baranjska	22,99	22,69	70,5	4	duboka starost
Šibensko-kninska	17,69	35,20	52,5	5	vrlo duboka starost
Vukovarsko-srijemska	24,29	23,16	71,5	4	duboka starost
Splitsko-dalmatinska	22,59	26,45	66,0	4	duboka starost
Istarska	19,09	23,71	65,5	4	duboka starost
Dubrovačko-neretvanska	21,98	25,03	67,0	4	duboka starost
Međimurska	23,69	20,67	73,0	3	starost
Grad Zagreb	23,22	21,50	71,5	4	duboka starost
Hrvatska	21,58	24,88	66,5	4	duboka starost

Izvor: izračunato prema podacima Popisa stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Prostorne značajke demografskog starenja dolaze do punog izražaja na razini manjih upravno-teritorijalnih jedinica – gradova i općina (slika 2).¹⁰ Premda je opća slika više-manje očekivana, ipak zapanjuje podatak da je u čak 45% administrativnih jedinica stanovništvo seoskih naselja zahvaćeno vrlo visokim stupnjem ostarjelosti (tipovi: 5 – *vrlo duboka starost*, 6 – *izrazito duboka starost* i 7 – *krajnje duboka starost*). Seosko stanovništvo ostalih administrativno-teritorijalnih jedinica uglavnom pripada tipu 4 – *duboka starost* (37,9%) i 3 – *starost* (16,5%). Koliko je demografsko starenje poodmakao i raširen proces, pokazuje podatak da seosko stanovništvo nijedne upravno-teritorijalne jedinice ne pripada tipu 1 – *na pragu starenja*, a svega je u jednoj općini seosko stanovništvo u tipu 2 – *starenje* (Gundinci na istoku Brodsko-posavske županije).

Među osamdesetak gradova/općina čije seosko stanovništvo pripada manje nepovoljnom stupnju ostarjelosti, tj. tipu 3 – *starost*, nalaze se upravni grad Imotski (83,3 boda) te još tri okolne općine: Zmijavci (78,0), Proložac (77,5) i Podbablje (74,5). Budući da je riječ o kraju koji obilježavaju emigracija i depopulacija, to je svakako neočekivani podatak. No zapravo je riječ o »statističkom prividu«, a stvarno stanje znatno je nepovoljnije.¹¹

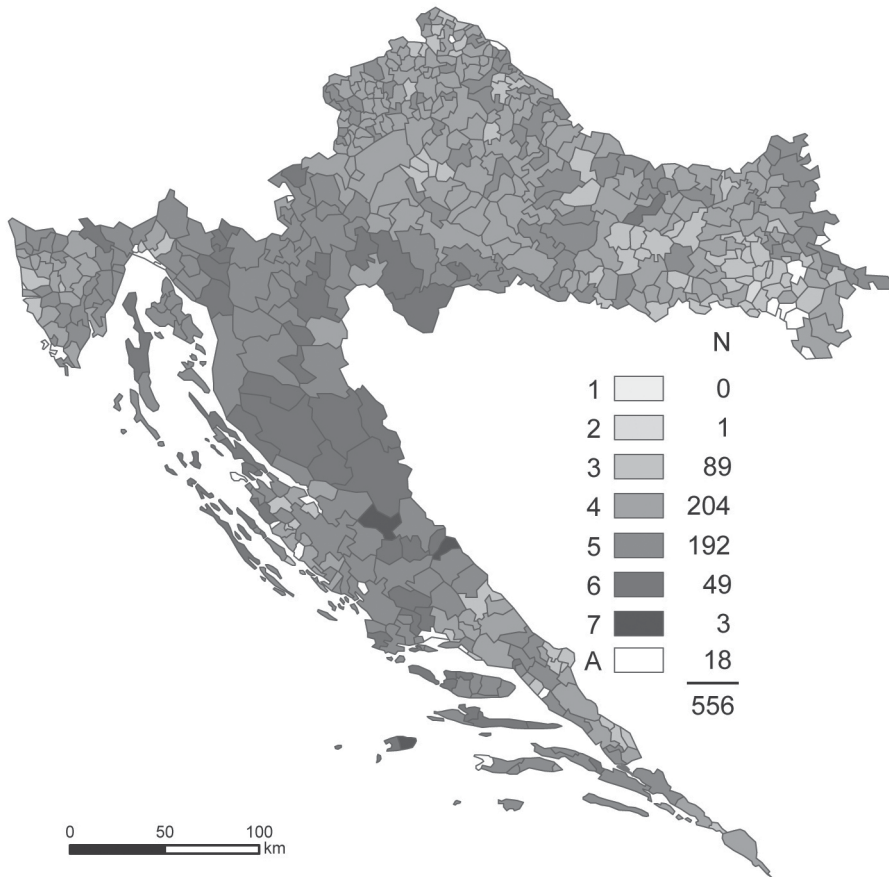
Izdvojimo li iz predočenoga temeljnoga kartograma općine/gradove čije je seosko stanovništvo na vrlo visokom stupnju ostarjelosti (tipovi: 5 – *vrlo duboka starost*, 6 – *izrazito duboka starost* i 7 – *krajnje duboka starost*), jasno se može zapaziti neprekinuti pojas od srednjodalmatinskog priobalja do Žumberka i Banovine (slika 3). To je prostor »sociodemografske depresije« koji je odavna zahvaćen ruralnim egzodusom i depopulacijom, a usto je dobrim dijelom bio izložen izravnim ratnim stradanjima devedesetih godina prošlog stoljeća.

¹⁰ Osamnaest administrativno-teritorijalnih jedinica nema seoskih naselja. To su mahom općine/gradovi s jednim naseljem. Tu skupinu čine uglavnom gradovi (Rijeka, Pula, Kaštela, Vinkovci, Županja i Biograd na Moru), prigradske općine (Kastav, Kostrena, Podstrana, Bibinje, Pribislavec i Borovo) te nekoliko jednonaseljskih općina svrstanih u gradska naselja (Vir, Bošnjaci, Gunja, Tučepi, Vela Luka i Kotoriba).

¹¹ Mnoge rodilje iz susjedne Hercegovine prijavljuju se kao stanovnice Imotskog i nekih okolnih naselja i tako dobivaju pravo na rodiljne naknade. Razumije se da ta pojava utječe na stopu nataliteta u navedenim jedinicama (među višima je u Hrvatskoj) te na poboljšanje dobnog sastava stanovništva (Nejašmić, Bašić i Toskić, 2008).

Slika 2. Tipizacija stupnja ostarjelosti stanovništva seoskih naselja hrvatskih općina/gradova 2011.

Figure 2. Typification of the degree of population ageing in rural settlements of Croatian municipalities/administrative cities, 2011

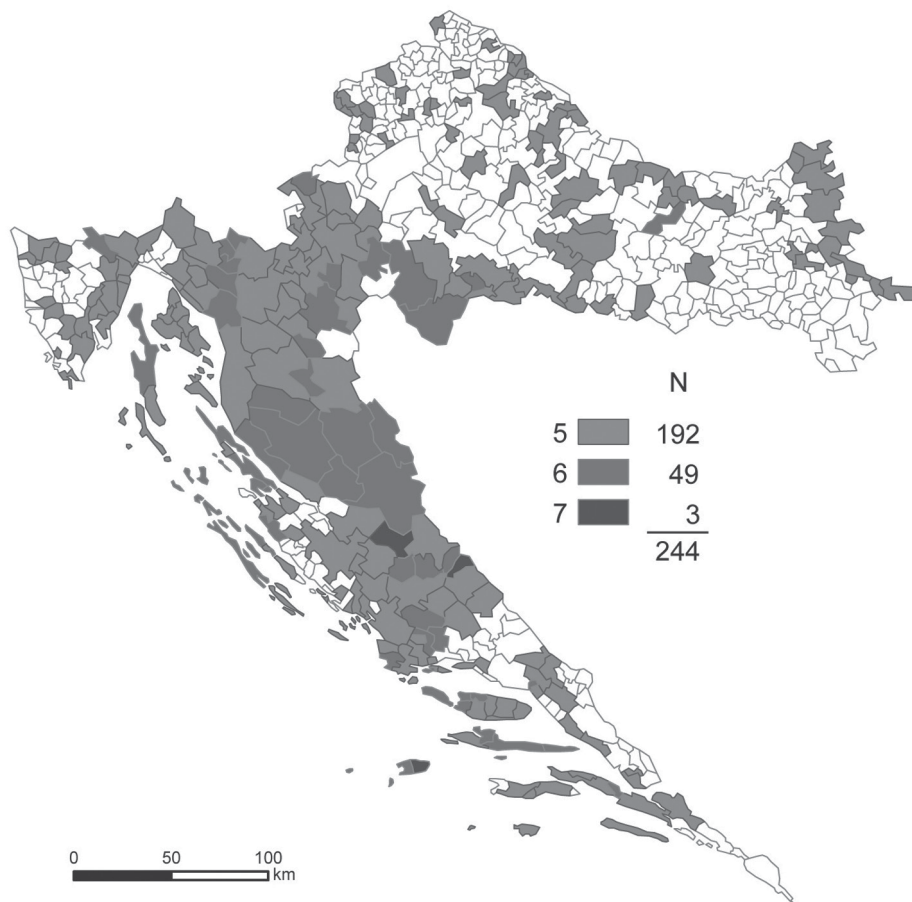

Legenda: 1 – na pragu starenja, 2 – starenje, 3 – starost, 4 – duboka starost, 5 – vrlo duboka starost, 6 – izrazito duboka starost, 7 – krajnje duboka starost, A – nema seoskih naselja

Legend: 1 – on the treshold of old age, 2 – ageing, 3 – old age, 4 – very old age, 5 – advanced old age, 6 – very advanced old age, 7 – extremely advanced old age, A – no rural settlements

Slika 3. Hrvatske općine/gradovi s vrlo visokom stupnjem ostarjelosti seoskog stanovništva 2011.

Figure 3. Croatian municipalities/administrative cities with a very high degree of ageing of rural population, 2011

Legenda: 5 – vrlo duboka starost, 6 – izrazito duboka starost,
7 – krajnje duboka starost

Legend: 5 – advanced old age, 6 – very advanced old age,
7 – extremely advanced old age

Očekivano, u skup seoskog stanovništva s vrlo visokim stupnjem ostarjelosti spada i stanovništvo seoskih naselja gotovo svih otočnih općina/gradova; iznimke su jedino općina Tkon na otoku Pašmanu (tip 3 – *starost*; $b_s = 75,5$) i općina Lumbarda na otoku Korčuli (tip 4 – *duboka starost*; $b_s = 67,5$). Koncentracija općina s najvišim tipovima ostarjelosti seoskog stanovništva vidljiva je u istočnoj Istri, Poilovlju, dijelu Podravine i Podunavlju. Prema bodovnoj vrijednosti najnepovoljnije je stanje u općinama Civljane (8,5 bodova), Ervenik (21,0) i Vis (22,0), a slijede ih: Biskupija (30,5), Sućuraj (33,5), Janjina (34,5), Žumberak (35,5), Šolta (36,5), Unešić (38,0) itd.

POSLJEDICE DEMOGRAFSKOG STARENJA

Demografsko starenje nedvojbeno je nepovoljan proces koji djeluje na ukupno kretanje stanovništva, općedruštvene prilike i gospodarski razvoj (Stipetić, 1994; Peterson, 1999). O tome H. Mendras (1986: 205–206) piše: »U društvu u kojem je postotak starih ljudi pretjerano velik, očigledno je teško uspostaviti zadovoljavajući i uravnotežen socijalni život. Štoviše, može se smatrati da starenje ima reperkusije na mentalitet, na nivo optimizma i duh poduzetništva stanovništva.« Starenje utječe na strukturu javne i osobne potrošnje. Tako na neke oblike potrošnje ima slab učinak (npr. tehnički noviteti i sl.), ali na neke druge djeluje vrlo značajno (lijekovi, zdravstvene usluge i sl.) (Chesnais, 2000). Što se tiče demografskih posljedica, starenje djeluje uglavnom na sljedeći način: a) usporava stopu rasta stanovništva, b) smanjuje stopu rodnosti, c) povećava opću stopu smrtnosti, d) smanjuje migraciju stanovništva, e) izaziva daljnje pogoršanje sastava prema dobi i spolu (feminizacija starijih dobnih skupina) i d) utječe na starenje radnoga kontingenta (Wertheimer-Baletić, 1999).

Nedvojbeno je da su hrvatska sela demografski opustošena, a mnoga su bila zahvaćena demografskim pražnjenjem i starenjem već polovinom 20. stoljeća (Nejašmić, 1991a). Možemo ustvrditi da je na djelu proces homogenizacije hrvatskoga seoskog prostora u smjeru sve višeg stupnja ostarjelosti stanovništva. Demografsko starenje i depopulacija, kao dominantni procesi, rezultiraju nizom nepovoljnih (pratećih) procesa. Stalna erozija generacija, dugotrajno smanjenje fertiliteta i starenje otvaraju niz teško rješivih egzistencijalnih i drugih problema (Štambuk, 1996; Pejnović, 2004). Hrvatsko selo postaje zajednicom staračkih domaćinstava, bez mladih i nasljednika (Magdalenić i Župančić, 1997; Nejašmić i Štambuk, 2003). To je nedvojbeno ograničavajući čimbenik razvoja seoskih naselja, a vodi i daljnjem produbljivanju nejednakosti između sela i grada. U mnogim su selima ostarjeli

seljaci uglavnom i posljednji stanovnici, a njihovim izumiranjem mnoga će naselja ostati samo geografski pojmovi (Nejašmić i Toskić, 2013).

U ostarjeloj populaciji dolazi do smanjenja gospodarske aktivnosti, a gase se društveni i kulturni život. Proučavajući seosko stanovništvo, Livađa (1988: 45) piše: »Kritični prag (kada nastupaju određene descendencije životnih funkcija) se dostiže u prosjeku poslije 60. godine starosti za žene, odnosno 65. za muškarce (...) Razdoblje nakon prekoračenja kritičnog praga starosti obilježeno je brojnim proizvodnim i drugim karakteristikama, kao npr. slabije opće održavanje gospodarstva-domaćinstva, manja ulaganja u gospodarstvo, slabija obrada zemlje, smanjenje stočnog fonda, slabije održavanje gospodarskih i stambenih objekata itd. Nastupaju i određeni psihosocijalni sindromi u ponašanju ostarjelih poljoprivrednika, žena i muškaraca...«.

Starost postaje ne samo teška i osamljena nego i umnogome tragična. Posebice je depresivno stanje u malim, prometno slabije dostupnim i izrazito depopulirajućim selima. S povećanjem broja starih ljudi javlja se sve veća potreba za pružanjem raznih oblika skrbi tom kontingentu stanovništva. »Budućim starim ljudima bit će sve teže naći nekoga tko će im pružiti neposrednu skrb, posebice kada je posrijedi svakodnevna emocionalna potpora, praktična pomoć u kućanstvu i pružanje različitih oblika njege« (Podgorelec i Klempić, 2007: 129). Izvjesno je da će sve veći broj starih stanovnika živjeti osamljeno, s rijetkim obiteljskim kontaktima ili bez njih, čime će biti izloženi društvenoj izolaciji (Banovac, Boneta i Vujić, 2001). Stari ljudi danas su izloženi takvu riziku u puno većoj mjeri nego naraštaji starih u prošlosti (Podgorelec, 2008).

Depopulacija i demografsko starenje odražavaju se i u fizionomskim (krajobraznim) promjenama ruralnog prostora (Njegač i Toskić, 1999). Grubo je narušen stoljećima izgrađivani odnos čovjeka prema poljoprivrednom zemljištu i ruralnom krajoliku uopće. Rašireno je trajno napuštanje obradivog zemljišta, koje se pretvara u livade, pašnjake, šikare i šume. Zbog umanjene radne aktivnosti ostarjeloga seoskog stanovništva napuštaju se najprije kulture koje traže mnogo rada (poput vinove loze). Najvidljivije tragove napuštanja obradivih površina nalazimo u krškim krajevima. To su uglavnom antropogena tla, kultivirana kroz stoljeća uz dugotrajni i veliki trud. Depopulacijom i starenjem stanovništva takva se zemljišta prva prepuštaju prirodi, što ubrzo dovodi do erozije i gubitka plodnog tla. Osim toga propadaju stambeni i gospodarski objekti, škole, crkve, zadružni domovi i sl. U selima koja demografski izumiru gube se mnoga kulturna dobra stvarana stoljećima. Tako nastaje »...svojevrsni *depopulacijski krajolik*,

koji obilježavaju tragovi iskonske prirode, ostaci nekadašnjeg kultiviranog zemljišta, kuće koje jedva odolijevaju zubu vremena, blatnjave i neuredne okućnice, voćnjaci zarasli u korov, ograde trule ili porušene. To je krajolik u kojem prevladavaju znakovi 'gašenja ognjišta'« (Nejašmić, 1991a: 236).

ŠTO UČINITI?

Rezultati prostorno-demografske analize pokazuju da je čitavi ruralni prostor zahvaćen demografskim starenjem i nameću niz pitanja. Kako promišljati demografsku stabilizaciju i možebitnu revitalizaciju ruralnih područja? Kako spriječiti daljnje društveno-gospodarsko propadanje seoskih naselja? Mogu li se pokrenuti migracijski tokovi radi poboljšanja demografskih prilika? Budući da seosko stanovništvo nema dostatni bioreprodukcijski potencijal, tko bi trebao biti nositelj oporavka? Odgovori na ta i mnoga druga relevantna pitanja traže temeljitu elaboraciju i prelaze okvire ovoga rada, stoga ćemo ovdje tek naznačiti što bi valjalo učiniti da se štetne posljedice demografskog starenja i depopulacije što je moguće više ublaže. No valja imati u vidu da se uvelike zakasnilo u pokušajima zaustavljanja nepovoljnih procesa te da u dijelu hrvatskoga ruralnog prostora mnoga naselja već odumiru.

U odgovoru na pitanje što učiniti valja istaknuti da su bitni opći gospodarski napredak i ravnomjerniji regionalni razvoj. Nužno je stoga, na temelju znanstveno argumentiranoga, sveobuhvatnog i interdisciplinarnog prostornog planiranja, »odabrati« naselja najpovoljnijih obilježja (lokacijskih, gospodarskih, demografskih), sa svrhom da postanu mjesna čvorišta hrvatske naseljske mreže. To trebaju biti naselja koja mogu relativno brzo razviti centralne funkcije (razumije se, uz potporu šire zajednice) i tako zadovoljiti elementarne potrebe stanovništva okolnih sela. A upravo takva seoska središta s oko 2000 stanovnika nedostaju našoj naseljskoj strukturi (dok su postojeća neravnomjerno raspoređena).¹² Na taj bi se način umanjile teškoće koje proistječu iz pretjerane raspršenosti naselja te omogućio kvalitetniji život. To je jedna od općih razvojnih »metoda« zadržavanja stanovništva

¹² Još su prije tridesetak godina hrvatski ruralni sociolozi tvrdili da se naša naseljska armatura kristalizira oko 1500 naselja (*Socijalno-demografske promjene u selu i poljoprivredi SRH*, 1984). Kayser (1990) smatra veličinu naselja bitnom za proces suvremene transformacije rurlisa na globalnoj razini. Ističe da je za neizbježnu promjenu nužna »kritična masa« stanovništva (predlaže donju granicu od 800 stanovnika) zbog koje će nastati uslužne djelatnosti i nove gospodarske aktivnosti i koja će biti dovoljna za razvojno poticajnu endogenu dinamiku te za veze s urbanim životom i usitnjenom socijalnom okolicom (mala sela i zaseoci).

na selu, ciljana mjera koja sprečava potpuno demografsko pražnjenje većih ruralnih područja (Nejašmić, 1991b; Šterc, 1992).

Povezano s »izgradnjom« mreže ruralnih središta, valjalo bi ustrajati u provođenju koncepta multisektorskoga gospodarskog razvoja (mješovitoga ekonomskog modela). To podrazumijeva čitav sklop mjera (općih i posebnih) za unapređenje poljoprivrede, izgradnju infrastrukture, smještaj industrije, razvoj tercijarnog sektora i upotrebu kulturne baštine kao razvojnog resursa. Spominjući model koji se pojavljuje u razvijenim zemljama i koji bi se mogao nazvati *ruralna renesansa*, Lay (1998: 30) piše: »Riječ je o tome da se periferni, gotovo pretežno ruralni prostori oživljavaju na proizvodnim temeljima koji više nisu poljoprivredni. Ovi se prostori uređuju kao područja alternativnih oblika turizma, kao područja vikendica umornih urbanih ljudi, kao prostori malih poduzeća (kojima je telefon i Internet dostatna spona s 'vanjskim' svijetom), kao izletničko-rekreacijsko-sportski prostori i slično.« Izvjesno je da nema učinkovite demografske stabilizacije seoskih naselja bez prilike za zapošljavanje stanovništva, bilo u mjestu stalnog boravka ili u nekom drugom naselju smještenom unutar izokrone prihvatljive za dnevnu cirkulaciju.¹³

Među mjerama za ublažavanje posljedica starenja stanovništva, odnosno poboljšanja dobnog sastava, iz domene populacijske politike na prvo mjesto je mjestu poticanje rodnosti.¹⁴ Usmjerena na ukupnu populaciju, ta bi mjera imala određenog učinka i u onim seoskim naseljima koja imaju (bio) reproduktivnu bazu najmanje na razini opće populacije.¹⁵ To su uglavnom veća sela, smještena uz važnije prometnice i s dobrom dostupnošću većih urbanih središta. Istraživanja su pokazala da najveći natalitet u hipotetičnim uvjetima standardizirane dobne strukture ima stanovništvo »ruralnih« općina (Nejašmić, Bašić i Toskić, 2008). Može se reći da seoska naselja u kojima postoji barem »hrvatski standard« dobnog sastava stanovništva imaju i danas potencijalno natprosječnu stopu rodnosti.

¹³ Svakodnevno cirkuliranje radi posla zahtijeva određeni trošak, napor i vrijeme. U tome posebice važnu ulogu ima vrijeme potrebno za putovanje. Vremenska granica prihvatljivosti dnevnog cirkuliranja jest do 60 minuta (u jednom smjeru), ali se to vrijeme smanjuje s lošijim uvjetima prijevoza (Kolowsky, Kluger i Reich, 1995).

¹⁴ Primjerice talijanska vlada na prvo mjesto među mjerama za ublažavanje posljedica starenja stavlja porast nataliteta, tj. pronatalitetnu populacijsku politiku (Golini, 2007). O značajkama i važnosti pronatalitetne populacijske politike više u: Wertheimer-Baletić, 2007.

¹⁵ Udio fertile skupine u dobi 20–34 godine u ukupnom stanovništvu Hrvatske 2011. bio je 20%. Još je uvijek značajan broj seoskih naselja koja imaju isti ili veći udio te fertile skupine. Na to upućuje i podatak da u ukupnome seoskom stanovništvu ta fertile skupina čini 18,8% (slika 2).

Druga mjera populacijske politike usko je povezana s poticanjem nataliteta, a odnosi se na doseljavanje stanovništva iz gradskih naselja ili iz inozemstva. Teorijski gledano, to je vrlo potentna mjera. No budući da hrvatski gradovi dijele demografsku sudbinu seoskog okruženja (gradsko stanovništvo ima isti stupanj ostarjelosti kao i seosko), ta mjera nema značajnijeg utjecaja na demografski oporavak većine seoskih naselja. Istina, u mnogim razvijenim zemljama neke su regije doživjele »bijeg iz grada« (npr. u sjevernoj Francuskoj), ali je taj preokret nastao u uvjetima visoke opće razvijenosti.¹⁶ Ipak, i u takvim okolnostima slabije razvijena područja ostala su izvan tog trenda. To pokazuje što i Hrvatska može očekivati u doglednoj (i bogatijoj) budućnosti. Još je manji potencijalni učinak doseljavanja iz inozemstva na demografski oporavak sela. S obzirom na privlačne čimbenike kao što su »...uređena infrastruktura, urbanitet, blizina europskih destinacija, stil življenja, pristojan standard – Hrvatska može računati (...) na povećano doseljavanje stranaca, cirkulaciju ili finalnu destinaciju, u segmentu obrazovanih ili kvalificiranih (engl. *skilled*) migranata« (Mežnarić, 2008). Pitanje je koliko će ih za stalno boravište odabrati ruralna naselja. Najvjerojatnije mali broj, i to u razvijenijim i privlačnijim krajevima.¹⁷

Analiza budućih promjena pokazuje da će se u Hrvatskoj i sljedećih desetljeća nastaviti depopulacija i starenje stanovništva (Wertheimer-Baletić, 2001; Mrđen, 2004; Nejašmić i Mišetić, 2004). Razumije se, nepovoljni demografski trendovi odnose se i na pojedine dijelove opće populacije, pa tako i na seosko stanovništvo. No unatoč dramatičnome demografskom stanju i vrlo nepovoljnim trendovima državna politika nije posve svjesna važnosti poticanja rodnosti i drugih mjera demografske obnove. Čini se da je tome glavni razlog što za provođenje ciljeva takve populacijske politike treba ulagati velika sredstva, čiji je učinak vidljiv tek za više godina, a to nijednoj politici ne odgovara.¹⁸ Budući da demografski procesi, posebice starenje

¹⁶ Nova struktura migranata u ruralna područja Francuske donijela je radikalnu preobrazbu ruralnog društva, prije svega pomlađivanje i izrazitu socijalnu i socio-profesionalnu diverzifikaciju (Détang-Dessandre, Goffette-Nagot i Piguet, 2008).

¹⁷ Moguće je očekivati da će najveći broj imigranata dolaziti iz zemalja s područja bivše državne zajednice. Hrvatska je tradicionalno bila uvoznica radne snage iz bivših republika, a i prilagodba na novu sredinu u tom je slučaju lakša zbog poznavanja jezika i običaja. Iskustva iz prijašnjih razdoblja pokazuju da su većinu doseljenika iz drugih republika privlačili veliki urbani centri. Tako je grad Zagreb (Gradska zajednica općina Zagreb, dakle šire gradsko područje) od 1976. do 1981. primio 30% svih doseljenika iz Bosne i Hercegovine (iz koje je i bilo najviše doseljenika), svakog trećeg doseljenika s Kosova, svakog četvrtog iz Makedonije itd. (Nejašmić, 1991a). Sudeći prema primjeru Zagreba, valja pretpostaviti da su i ostala velika urbana središta privukla glavninu doseljenika.

¹⁸ Tome najbolje svjedoči činjenica da je posve izostalo ostvarenje Nacionalnog programa demografskog razvitka Republike Hrvatske (prihvaćen u Saboru RH 18. siječnja 1996.).

stanovništva, imaju dugoročne negativne implikacije na mnoge sastavnice društva, provođenje poticajne populacijske politike (kako pronatalitetne tako i imigracijske varijante) morat će doći u prvi plan državnih interesa. Tada će se i s više optimizma moći govoriti o mogućem demografskom oporavku (dijela) hrvatskoga ruralnog prostora. Prepuštanje pak demografskih procesa spontanim tokovima vodi produbljivanju krize i prijeti sveukupnome društveno-gospodarskom razvoju Republike Hrvatske.

LITERATURA

- Banovac, B., Boneta, Ž. i Vujić, V. (2001). Društvene promjene i starenje, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 22 (2): 537–562.
- Chesnais, J.-C. (2000). *The Inversion of the Age Pyramid and the Future Population Decline in France: Implications and Policy Responses*. New York: UN, Expert Group Meeting on Policy Responses to Population Ageing and Population Decline, <http://www.un.org/esa/population/publications/popdecline/Chesnais.pdf> (15. 10. 2015.).
- Détang-Dessandre, C., Goffette-Nagot, F. i Piguet, V. (2008). Life cycle and migration to urban and rural areas: estimation of a mixed logit model on French data, *Journal of Regional Science*, 48 (4): 789–824, doi: 10.1111/j.1467-9787.2008.00571.x.
- Friganović, M. (1980-81). Još o nekim osobitostima kretanja stanovništva općinskih središta i ostalih naselja SR Hrvatske (1948–1981), *Radovi*, 15-16: 3–11.
- Friganović, M. (1985). Demografsko-strukturne karakteristike gradskih i ostalih naselja SR Hrvatske, *Radovi*, 20: 3–10.
- Gelo, J. (1999). Ratni učinci na promjene demografskih struktura u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, 8 (5-6): 735–749.
- Gelo, J., Akrap, A. i Čipin, I. (2005). *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske: (bilanca 20. stoljeća)*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Golini, A. (2007). *Statement by Professor Antonio Golini for the General Debate on National Experiences at the 40th Session of the UN Commission on Population and Development*, New York, April 11, 2007, <http://www.un.org/en/development/desa/population/pdf/commission/2007/country/italy.pdf> (05. 05. 2016.).
- Hoff, A. (ur.) (2011). *Population Ageing in Central and Eastern Europe: Societal and Policy Implications*. Farnham: Ashgate.
- Kayser, B. (1990). *La renaissance rurale. Sociologie des campagnes du monde occidentale*. Paris: Armand Colin.

Nijedan od programskih ciljeva (sažimaju se u dvanaest točaka) nije ostvaren. Sudeći prema svim strukturnim i dinamičkim pokazateljima, u protekla dva desetljeća demografska slika Hrvatske još se pogoršala (*Nacionalni program demografskog razvitka*, 1997). Tu tvrdnju podupire i Izvješće koje je podnio predstavnik hrvatske Vlade na 40. sastanku Komisije Ujedinjenih naroda za stanovništvo i razvoj 11. travnja 2007. Navodeći mjere za ublažavanje posljedica starenja stanovništva Hrvatske, izvjestitelj ističe da se računa na imigraciju radne snage, a drugom važnom mjerom smatra povećanje udjela aktivnoga kontingenta (radne snage) u ukupnom stanovništvu. Nijednom riječju ne spominje potrebu povećanja nataliteta, odnosno provođenje pronatalitetne populacijske politike (Župan, 2007).

- Klemenčić, M. (1990). Postupak vrednovanja dobnog sastava stanovništva, *Radovi*, 25: 73–80.
- Kolowsky, M., Kluger, A. N. i Reich, M. (1995). *Commuting Stress: Causes, Effects and Methods of Coping*. New York: Plenum Press.
- Kulcsár, L. J. i Brădăţan, C. (2014). The Greying Periphery – Ageing and Community Development in Rural Romania and Bulgaria, *Europe-Asia Studies*, 66 (5): 794–810, doi: 10.1080/09668136.2014.886861.
- Lajić, I. (1995). Demografski razvitak Hrvatske u razdoblju od 1991. do 1994., *Revija za sociologiju*, 26 (1-2): 55–64.
- Lay, V. (1998). Teorijske, društvene i političke neprilike s periferijom, u: I. Rogić i M. Štambuk (ur.). *Duge sjene periferije*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 13–40.
- Livada, S. (1988). Socijalno-demografske promjene u selu i poljoprivredi, *Sociologija sela*, 99-100: 35–48.
- Lukić, A. (2012). *Mozaik izvan grada: tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*. Zagreb: Meridijani.
- Magdalenić, I. (1994). Županija međimurska: osnovna sociodemografska obilježja, *Sociologija sela*, 123-124: 85–99.
- Magdalenić, I. i Župančić, M. (1997). Socijalno-demografske skice šest područja Republike Hrvatske, *Sociologija sela*, 135-138: 47–89.
- Mendras, H. (1986). *Seljačka društva: elementi za jednu teoriju seljaštva*. Zagreb: Globus.
- Mesarić Žabčić, R. (2005). Vanjska migracija iz Međimurja u zapadnoeuropske zemlje i perspektiva povratka u rodni kraj, u: A. Toskić (ur.). *Zbornik radova 3. hrvatskog geografskog kongresa*. Zagreb: HGD, 356–365.
- Mežnarić, S. (2008). Migracije u Hrvatskoj: što očekivati?, u: *Međunarodna konferencija Usseljenička politika u funkciji razvoja hrvatskog gospodarstva*. Zagreb: Hrvatska gospodarska komora, 53–64.
- Mrđen, S. (2004). Projekcije stanovništva Republike Hrvatske do 2031. godine: mogu li migracije ublažiti buduće negativne demografske trendove, *Migracijske i etničke teme*, 20 (1): 63–78.
- Nacionalni program demografskog razvitka (1997)*. Zagreb: Ministarstvo razvitka i obnove.
- Nejašmić, I. (1988). Migracijski saldo stanovništva seoskih naselja SR Hrvatske 1961.–1981., *Migracijske teme*, 4 (3): 311–330.
- Nejašmić, I. (1991a). *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb: Globus.
- Nejašmić, I. (1991b). Moguća revitalizacija sociodemografski depresivnih (seoskih) područja Hrvatske, *Sociologija sela*, 111-114: 11–24.
- Nejašmić, I. (1996). Demografske promjene u gradskim i ostalim naseljima Republike Hrvatske (1981.-1991.), u: Z. Pepeonik (ur.). *Zbornik radova 1. hrvatskog geografskog kongresa*. Zagreb: HGD, 243–254.
- Nejašmić, I. (2005). *Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb: Školska knjiga.
- Nejašmić, I. (2008). *Stanovništvo Hrvatske: demogeografske studije i analize*. Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo.
- Nejašmić, I., Bašić, K. i Toskić, A. (2008). Prostorne značajke nataliteta u Hrvatskoj, *Hrvatski geografski glasnik*, 70 (2): 91–112.

- Nejašmić, I. i Mišetić, R. (2004). Buduće kretanje broja stanovnika Hrvatske: projekcija 2001.–2031., *Društvena istraživanja*, 13 (4-5): 751–776.
- Nejašmić, I. i Štambuk, M. (2003). Demografsko stanje i procesi u neurbanim naseljima Republike Hrvatske, *Društvena istraživanja*, 12 (3-4): 469–493.
- Nejašmić, I. i Toskić, A. (2013). Starenje stanovništva u Hrvatskoj – sadašnje stanje i perspektive, *Hrvatski geografski glasnik*, 75 (1): 89–110.
- Njegač, D. i Toskić, A. (1999). Rural diversification and socio-economic transformation in Croatia, *GeoJournal*, 46: 263–269, doi:10.1023/A:1006976704796.
- Oliveira-Roca, M. (1989). Migracije selo-grad i društveni razvoj, *Revija za sociologiju*, 20 (1-2): 129–143.
- Oliveira-Roca, M. (1990). Selektivnost migracije radne snage iz sela u grad: primjer Hrvatske, *Sociologija sela*, 107-108: 51–62.
- Ostroški, Lj. (2011). *Model diferencijacije urbanih, ruralnih i prijelaznih naselja u Republici Hrvatskoj*, Metodološke upute 67, Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Pejnović, D. (1985). *Srednja Lika – socijalno geografska transformacija*. Gospić: Centar za kulturu – Muzej Like.
- Pejnović, D. (2004). Lika: Demographic Development under Peripheral Conditions, *Hrvatski geografski glasnik*, 66 (2): 23–46.
- Peterson, P. G. (1999). *Gray dawn. How the coming age wave will transform America and the world*. New York: Random House.
- Podgorelec, S. i Klempić, S. (2007). Starenje i neformalna skrb o starim osobama u Hrvatskoj, *Migracijske i etničke teme*, 23 (1-2): 111–134.
- Podgorelec, S. (2008). *Ostarjeti na otoku – kvaliteta života starijeg stanovništva hrvatskih otoka*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
- Puljiz, V. (1985). Socijalno-ekonomska povijest našeg sela, *Zbornik Trećeg programa Radio Zagreba*, 12: 5–67.
- Puljiz, V. (1987). Ruralno-sociološka istraživanja i glavni trendovi promjena u našem selu, *Sociologija sela*, 95-98: 9–16.
- Socijalno-demografske promjene u selu i poljoprivredi SR Hrvatske* (1984). Zagreb: Republički komitet za poljoprivredu i šumarstvo – Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Spevec, D. (2009). Starenje stanovništva Varaždinske županije od 1961. do 2001., *Migracijske i etničke teme*, 25 (1-2): 125–152.
- Stipetić, V. (1980). Ekonomski faktori transfera poljoprivrednog stanovništva u nepoljoprivredne djelatnosti – iskustva Jugoslavije od 1945. do 1978. god., u: *Zbornik radova posvećen proširenoj reprodukciji u jugoslavenskom društvu*. Zagreb: JAZU – Informator, 231–291.
- Stipetić, V. (1994). Ekonomski problemi koje donosi starenje stanovništva, *Ekonomija*, 1 (1-3): 113–117.
- Šlezak, H. (2010). Prirodno kretanje romskog stanovništva u Međimurskoj županiji – slučaj romskog naselja Kuršanec, *Hrvatski geografski glasnik*, 72 (2): 77–98.
- Štambuk, M. (1983). Promjene u sociodemografskoj strukturi seoskog stanovništva, *Sociologija sela*, 79-81: 25–37.
- Štambuk, M. (1991). Društvene mijene ruralnog prostora Hrvatske, *Sociologija sela*, 111-114: 1–10.

- Štambuk, M. (1996). Mišljenja domaćeg stanovništva o privlačnim i odbijajućim čimbenicima življenja na Žumberku, *Sociologija sela*, 131-132: 47–61.
- Štambuk, M. (1998). Lika – studija slučaja, u: I. Rogić i M. Štambuk (ur.). *Duge sjene periferije*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 43–107.
- Šterc, S. i Pokos, N. (1993). Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske, *Društvena istraživanja*, 2 (2-3): 305–333.
- Šterc, S. (1992). Prostorni i demografski aspekti revitalizacije ruralnih naselja u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, 1 (1): 127–156.
- Toskić, A. (1993). Starenje stanovništva Hrvatskog zagorja 1961.-1991., *Acta geographica Croatica*, 28 (1): 173–186.
- Vresk, M. (1982-1983). Neka obilježja urbanizacije SR Hrvatske 1981. godine, *Radovi*, 17-18: 39–53.
- Wertheimer-Baletić, A. (1971). *Stanovništvo SR Hrvatske: studije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Wertheimer-Baletić, A. (1999). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Mate.
- Wertheimer-Baletić, A. (2001). Stanovništvo Hrvatske – sadašnje stanje i buduće promjene, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 482. Razred za društvene znanosti, 39: 109–125.
- Wertheimer-Baletić, A. (2004). Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, 13 (4-5): 631–651.
- Wertheimer-Baletić, A. (2007). Depopulacija, starenje stanovništva i populacijska politika u Hrvatskoj, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 498. Razred za društvene znanosti, 45: 73–120.
- Wertheimer-Baletić, A. (2009). Starenje stanovništva kao svjetski proces, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 505. Razred za društvene znanosti, 47: 111–169.
- Zelinsky, W. (1971). The Hypothesis of the Mobility Transition, *Geographical Review*, 61 (2): 219–249, doi: 10.2307/213996.
- Živić, D. (2001). Izravni demografski gubitci (ratne žrtve) Hrvatske (1990.-1998.) uzrokovani velikosrpskom agresijom i neke njihove posljedice, *Društvena istraživanja*, 10 (3): 451–484.
- Živić, D. (2002). Odabrane značajke demografske strukture seoskih naselja u Hrvatskoj 1953.-1991. godine, u: M. Štambuk, I. Rogić i A. Mišetić (ur.). *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 91–127.
- Živić, D., Pokos, N. i Turk, I. (2005). Basic Demographic Processes in Croatia, *Hrvatski geografski glasnik*, 67 (1): 27–44.
- Župan, D. (2007). *Statement by Mr. Damir Župan, Minister Counsellor, Ministry of Foreign Affairs and European Integration of the Republic of Croatia at the General Debate on national experiences in population matters: The changing age structures of populations and their implications for development, at 40th Session of the United Nations Commission on Population and Development, United Nations, New York, April 10, 2007, http://www.un.org/esa/population/cpd/cpd2007/Country_Statements/Croatia.pdf (03. 05. 2016.)*.

IZVORI

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: metodološka objašnjenja, <http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censusmethod.htm>.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Statistička izvješća 1468, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., Priopćenje 7.1.1., Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr.

Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije, knjiga I (1901-1905), Kraljevski zemaljski statistički ured, Zagreb, 1913.

Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije, knjiga II (1906-1910), Kraljevski zemaljski statistički ured, Zagreb, 1917.

Croatia, World Bank, 2016., <http://data.worldbank.org/country/croatia?view=chart>.

Population Ageing in Rural Settlements in the Republic of Croatia

Ivo Nejašmić, Aleksandar Toskić

SUMMARY

One of the basic demographic characteristics of Croatia is the inherited dispersed population density with a large number of small settlements and the undeveloped system of regional and micro-regional centres. Such settlement structure was entirely inappropriate in the conditions of accelerated and urban-based industrialization after the Second World War. This period was characterised by a mass transition of agricultural population into non-agricultural activities, along with the abandonment of rural settlements. In addition to the strong emigration from rural areas in which younger age groups participated for the most part, there was a continuous reduction in fertility, too. All this has led to the narrowing of young age groups and consequently to the increase in the proportion of the elderly. An important factor of demographic ageing is the reduction in mortality of persons over 30 years of age and longer life respectively. Life expectancy of the Croatian population was 64.8 years in 1960 and 77.2 years in 1972. The average age constantly increased: it was 32.5 years in 1961, 35.4 in 1981 and it reached the high 41.7 years in 2011.

The aggression and war against Croatia happened in the 1990s. Dramatic events affected the general social conditions and processes, strongly accelerating negative demographic trends. All this had further affected the socio-demographically eroded rural areas. There was a particularly difficult situation in the regions directly affected by the war; part of these areas had had the features of extreme demographic regression before the war sufferings and the war only further strengthened it.

The overall population of Croatia is characterised by decreasing fertility, natural depopulation (negative natural change), total depopulation (since 1990) and intense population ageing. The duration and intensity of these processes clearly testifies to the demographic development of Croatia being very unfavourable. All this also applies to the rural areas comprising 86% of the area in which 38% of the population of Croatia lived in 2011.

An ageing point value model is used in the paper; it scores individual proportions of young and old age groups, and sums these values to obtain a point value indicator of population ageing. The proportion of young people (0-19 years) is scored in the range from 0.0 to 30.0 points; consequently, a larger proportion of youth is scored a greater number of points. The share of the elderly (60 years and over) is rated from 0.0 to 70.0 points, but so that the larger proportion of the elderly means fewer points (the other way round than scoring the youth share). The main methodological question was how to determine rural settlements. The set was formed in such a way that official urban settlements (143 cities) and a group of smaller urbanized settlements (mostly with more than 2000 inhabitants) were omitted from the total settlement set (6756 settlements according to the 2011 Census); the general issue was about urbanized municipal centres and suburban areas of major cities. Accordingly a set of 6508 rural settlements was defined.

Previous studies have confirmed utter depopulation of non-urban settlements in Croatia. In the 1971–2001 period the population of a set of non-urban settlements decreased by nearly 20%. At the same time the overall population in Croatia recorded a weak population growth, almost a stagnation (index 103.8 refers to the “population in the country”). Data for the last inter-census period (2001–2011) showed the continuation of the trend of population decline. Croatia has been affected by depopulation as a whole (index of population change 96.6); urban settlements have a slight decrease in the number of inhabitants (index 98.5), while rural settlements register almost twice stronger depopulation of Croatia in general (index 93.6).

In terms of cause and effect depopulation is strongly associated with other demographic processes. The ageing of the population (demographic ageing) is the most pronounced process in Croatia and it refers to an increase in the proportion of the population aged *60 and over* or *65 and older* in the total population. More than three decades ago, a survey claimed that the villages ceased to be a “population incubator” of Croatia. The number of *young people aged 0-19 years* was almost halved in rural areas between 1961 and 2001, it reduced by 46%! In 1981, the share of *elderly people of 60 and over* in these settlements was 18.4 %, and in 2011 it amounted to 24.9% (Croatia 24.1%, urban population 23.6%), while the share of *the aged 65 and over* was 18, 8% (Croatia 17.7%, urban population 17.1%). Consequently, the rural and total population of Croatia have a very similar composition of the population by age – significantly more *old* than *young* people. This is also reflected in the average age: 42.0 years in rural population, 41.6 years in urban population and 41.7 in the total population of Croatia. We can affirm that the total population of Croatia, as well as its parts – urban and rural population, has been characterized by a very unfavorable age structure type.

At the time of the census of 2011, there were 556 administrative-territorial units (127 administrative cities and 429 municipalities) in Croatia. All municipalities and administrative cities in Croatia have been affected by some degree of demographic ageing. Therefore, even in the case of rural settlements, the need to establish the degree of ageing is naturally understandable. The previously mentioned ageing point value model was used in this purpose; hence, there are seven types (degrees) of ageing: type 1 (90.5–100.0 points) – *on the threshold of old age*, 2 (84.5–90.0) – *ageing*, 3 (73.0–84.0) – *old age*, 4 (65.5–72.5) – *very old age*, 5 (50.5–65.0) – *advanced old age*, 6 (30.5–50.0) – *very advanced old age*, 7 (0.0–30.0) – *extremely advanced old age*. It is obvious that population with a lower number of points has a higher degree of ageing and vice versa.

The rural population in Croatia scored 66.5 points, which means that it fell under the fourth type of ageing – *very old age* in 2011. The calculation for the urban population in Croatia yields 67.0 points, meaning that it also fell into the fourth type – *very old age*. The fact that the degree of rural population ageing almost equals that of the urban population is very significant. A mature post-transition phase in the change of the age structure has occurred in Croatia. It is marked by the contraction of the young group and expansion of the old one (it is a question of the advanced stage of demographic ageing), and the decrease in differences between functional population groups. In this way differences between urban and rural population disappear since they both are marked by an equal degree of ageing. This fact is particularly important in considering demographic stabilisation policy of rural areas. They cannot count on significant immigration from the city as the urban population itself “is suffering” from depopulation, natural decrease and demographic ageing.

There are no big differences between Croatian counties as well; the majority is placed within the two classes. Rural population falls under the fourth type – *very old age* in fourteen counties, and in five under the type 5 – *advanced old age*. The least favourable situation is in the Lika-Senj County because its rural population is classified into the sixth type – *very old advanced age*. Only slightly poor situation is to be found in Međimurje County whose rural population falls under the third type – *old age*.

Although the overall picture is more or less expected, the fact that in no less than 45% of administrative units (administrative cities and municipalities) the population of rural settlements has been affected by a very high level of ageing, still astounds (types: 5 – *advanced old age*, 6 – *very advanced old age* and 7 – *extremely advanced old age*). Rural population in other administrative-territorial units mostly fall into type 4 – *very old age* (37.9%) and type 3 – *old age* (16.5%). The fact that the rural population of any administrative-territorial units is not classified into the 1st type – *on the threshold of old age*, and only in one municipality it falls under the 2nd type – *ageing* shows to which extent demographic ageing has been an advanced and extensive process.

If we separate out the municipalities/administrative cities with the rural population on a very high degree of population ageing (types 5, 6 and 7) from the presented basic map, an unbroken belt from central Dalmatian coast to Zumberak and Banovina can be clearly seen. It is an area of “socio-demographic depression” that has long been affected by the rural exodus and depopulation, and largely exposed to direct war casualties during the 1990s. As expected, the population of rural settlements of almost all island municipalities/cities also falls into the set with a very high level of ageing.

We can affirm that the issue here is the homogenisation of the Croatian rural area in the direction of the increasingly higher degree of ageing. The permanent erosion of generations, the long-term reductions in fertility and the ageing open a series of hard-to-solve existential and other problems. Croatian rural areas are becoming a community of elderly households without the young and heirs. This is undoubtedly a limiting factor in the development of rural settlements which leads to a further deepening of inequality between rural areas and cities. In most cases the aged farmers are the last residents in many villages and with their extinction many of the villages will remain only geographical terms.

What should be done to at least mitigate harmful consequences of demographic ageing and depopulation of rural settlements? For this purpose general economic progress and more equal regional development are of crucial importance. Therefore it is necessary, on the basis of scientifically reasoned, comprehensive and interdisciplinary spatial planning, to “choose” the settlements with the most favourable characteristics (location, economic and demographic) with the aim to become local hubs of settlement network. These should be settlements that can relatively quickly develop central functions (with the support of the wider community, of course) and thus meet the basic needs of the population of the surrounding villages. The Croatian settlement structure is missing just such rural centres with around 200 inhabitants (and the current ones are unevenly distributed). In this way the difficulties arising from excessive dispersion of settlements would be minimized and enabled a better quality of life. This is one of the general development measures preventing a complete depopulation of large rural areas. Among the measures to lessen the effects of population ageing, and to improve the age structure respectively, encouraging fertility is in the first place in the population policy domain. Focused on the total popula-

tion, this measure would have a certain effect even in those villages that have (bio) reproductive base at least at the general population level. These are generally larger villages, located along the major roads and with good accessibility to major urban centres. The implementation of incentive population policy (pro-birth and immigration variants alike) will have to come to the forefront of national interests. Then we will be able to talk about a possible demographic recovery (of part) of the Croatian rural area with more optimism.

KEY WORDS: population ageing, rural settlements, types of ageing, spatial differentiation, Croatia